

Kokonaisuutena Staliünasin teos on tärkeä ja jatkokutkimukseen kannustava lisä Venäjän keisarikunnan viimeisten vuosikymmenten tutkimukselle. Se haastaa lukijan pohtimaan antisemitismin käsitteen sisältöä ja antisemitistisen toiminnan moninaisuutta. Samalla se osoittaa, että yhden maan tai valtakunnan sisällä voi vaikuttaa lukuisa joukko erilaisia antisemitismejä. Tämä ei liene kenellekään suuri yllätys, mutta antisemitismin tutkimuksessa tätä moninaisuutta ja kirjoja ei vielä ole otettu riittävän vakavasti.

TEUVO LAITILA, DOS.

CENGIZ SISMAN
The Burden of Silence: Sabbatai Sevi and the Evolution of the Ottoman-Turkish Dönmes. New York: Oxford University Press 2015. 318 s.

Keitä ovat turkkilaiset dönmet, ”käännynnäiset”, jotka kutsuvat itseään uskovaisiksi (hepr. *ma’aminim*)? Jo summittainen internethaku osoittaa, että dönmet ovat yksi salaliittoteoreetikkojen suosikkikohteita. Vahvistamattomien väitteiden mukaan Turkin tasavallan isä Mustafa Kemal Atatürk (1881–1938) oli alun perin dönme-sukua. Viholliset herjaavat niin presidentti Recep Tayyip Erdoğania kuin saarnaaja Fethullah Güleniakin dönme-liikkeen edustajiksi. Teorioista suosituin pitää liikettä osana maailmanlaajuisia juutalaisten salajuontia. Nyt tästä kiehtovasta uskonnollis-etnisestä ryhmästä on saatavilla luotettavaa ja ajan-kohtaista tietoa: Cengiz Sismanin *The Burden of Silence* (2015) käsittelee ennakkoluulottomasti dönme-liikkeen historiaa, kulttuuria ja teologiaa sen alkuvuosista sekulaarin Turkin modernisaatioon asti.

Dönme-liikkeen taustalla on yksi varhaismodernin juutalaisuu-

den kiistellyimmistä hahmoista: Šabbetai Tsevi (1626–1676), kauppiasperheen poika Smyrnasta (nyk. Izmir Turkissa), joka onnistui 1660-luvun puolivälissä synnyttämään valtavan messiaanisen aallon eri puolilla juutalaista maailmaa. Ajan henkeen kuului myös Šabbetai’n oma profeetta, nuori Natan Gazalain, joka Jerusalemissa käsin lähetti kirjeitä messiaasta innostuneille juutalaisille. Osmanisulttaani Mehmet IV hoiti sisäpoliittisesti vaarallisen tilanteen varsin diplomaattisesti, sillä juutalaisten kuninkaaksi julistautunut Šabbetai sai jäädä henkiin, mikäli kääntyy islamiin. Messiaasta tuli muslimi Mehmet Efendi, joka vietti loppuelämänsä vankeudessa Albanianssa. Suurin osa Šabbetai’n kannattajista pettyi katkerasti, mutta toisille häpeällisestä siirtymästä tuli uuden alku. Helppo uskonnonhistoriallinen paralleeli löytynee kristinuskon syntyvaiheista, jolloin ristinkuolemakaan ei saanut uskollisia seuraajia luopumaan toivosta.

Šabbetai’n kannattajat jakautuivat kahteen ryhmään: osa kääntyi messiaansa tavoin islamiin, osa jäi näennäisesti juutalaisiksi. Varsinainen dönme-liike muotoutui Šabbetai’n muutamasta tuhannesta muslimikannattajista kuoleman jälkeisinä vuosikymmeninä. Juutalaisina pitäytyneet puolestaan sulautuivat ajan myötä omiin yhteisöihinsä. Juutalaisuuden ja islamin rajamaila tasapainoilevan uuden uskonnollisen liikkeen nimeksi vakiintui turkinkielinen, alun perin pilkkanimellä käytetty nimitys dönme. Pelko ”väärän” messiaan valtaannoususta ei haipunut juutalaistenkaan mielistä, sillä 1900-luvulle asti Euroopan juutalaisilla oli tapana epäillä radiikaaleja ajatuksia esittäviä salabatealaisiksi.

Teoksen nimi, ”hiljaisuuden taakka”, perustuu Jesajan kirjaan (Jes. 21:11) ja viittaa dönmien vakiintuneeseen tapaan kätkeä identiteettinsä hinnalla millä hyvänsä. Salonikissa (Thessaloniki), liikkeen ”Jerusalemissa”, he rakensivat maanalai-

sia salakäytäviä kotiensä välille, jotta uskontoa harjoitettaisiin katseilta piilossa. Koska messias on ilmestynyt uudelleen dönme-suvun jälkeläisen kautta, seka-avioliitot ovat ankarasti kiellettyjä.

Miten on mahdollista tutkia uskonnollis-etnistä ryhmää, jonka keskeisin opinkappale kieltää puhumasta ulkopuolisille? Kiellon rikkomisesta seuraa ankara rangaistus, jopa väkivaltaa. Entä onko oikein julkaista dönme-runoutta, jonka resitointi on aina tapahtunut salassa, ja kuinka luotettavaa kerätty tutkimustieto voi olla? Tutkimukseen liittyvän eettisen pohdinnan lisäksi Sisman pitää salassapitoa osin näennäisenä: kaikki yhteisössä tiesivät, mistä on kyse. Salonikissa, Istanbulissa ja Izmirissä tiedettiin hyvin, kuka kuuluu liikkeeseen. Yhteisön sisäiset avioliitot, kaksinkertaiset häät, rituaalit (julkisesti islamin mukaan ja toisen kerran kotona dönme-tapaan) ja erilliset hautausmaat ovat suhteellisen näkyviä indikaattoreja erilaisuudesta. Sisman korostaa, että osmanihallinnon asenne ”harhappisuutta” vastaan oli tässä tapauksessa rennohko. Niin kauan kuin dönmet olivat kuuluisia kansalaisia, uskonto kuului heidän yksityiselämäänsä.

Sismanin teos on erinomainen johdatus dönme-liikkeen huonosti tunnettuun teologiaan. Dönmeliturgian kieli on pääosin juutalais-espanjaan pohjautuva kirjakieli ladino. Salaisen liturgian ytimessä ovat ladinon, heprean-, turkin- ja arabiankieliset runot, joita suufien tapaan resitoitiin meditatiiviseen tyyliin. Heprean käyttö jäi pikkuhiljaa kokonaan pois: erään tulkinnan mukaan saatana osaa ainoastaan hepreaa, joten pirun sumuttamiseksi muiden kielten käyttö on suositeltavaa. Dönme-opin ohjenuoran muodostaa mystinen ”perustuslaki”, joka tunnetaan nimellä kahdeksantoista käskyä. Luku on vahvasti symbolinen: Šabbetai on laskelmien mukaan kahdeksastoista ja viimeinen messias. Käskyt pohjautu-

vat juutalaiseen mystiikkaan ja viittaavat kymmeneen Jumalan aktiiviseen attribuuttiin (*sefirot*) ja mystiseen pahan valtakuntaan (*qelippot*).

Ehkä kiehtovin dönme-teologian piirre on Šabbetailta peritty mystinen tulkinta, jonka mukaan tämän maailman lait eivät enää päde. Tooran (*halakhan* eli juutalaisen lain) rituaalinen kumoaminen onkin sen aidointa toteuttamista. Esimerkiksi juutalaisen kalenterin mukainen av-kuun 9. päivä, vakavahenkinen paastopäivä temppelein tuhoutumisen muistolle, on iloinen juhlapäivä, jolloin vietetään Šabbetain syntymäpäivää. Ehkä eniten ulkopuolisten uteliaisuutta ovat kihelmöineet liikkeen rituaalinomaiset seksuaaliset rikkomukset. Sisman toteaa, että dönmet harrastivat parinvaihtoa säädellyissä olosuhteissa ja avioparien kesken.

Yksi Sismanin ansioista on dönme-liikkeen monimuotoisuuden korostaminen. Šabbetain kuoleman jälkeisinä vuosikymmeninä liike jakautui kolmeen eri ryhmään (Yakubi, Karakaş ja Kapancı), joista kullakin oli oma johtohahmonsa ja teologiset erityispiirteensä. Liikkeen varhaishistoria ja ensimmäisten vuosikymmenien ”pimeä kausi” on mutkikas, eikä hiuksenhienojen ideologisten erojen perässä ole helppo pysyä. Reaktiona modernin maailman muutoksiin 1800-luvulla ryhmät jakautuivat sisältäpäin vielä assimilaatiota tai reformaatiota kannattavaan ja ortodoksiseen alaryhmään, aivan kuten Keski- ja Itä-Euroopan aškenasijuutalaiset samaan aikaan. 1800- ja 1900-luvuilla juuri dönmet olivat etulinjassa modernisoimassa Turkkiä. 1920-luvulle asti liikkeen erityinen sydänalue oli Saloniki omine synagogineen ja hautausmaineen. Dönme-kulttuurin kuokoistus Salonikissa päättyi vuonna 1924, kun kaikki Turkin kansalaiset pakkoisierrettiin Kreikasta Turkkiin.

Modernissa ranskalaismallisessa kouluverkostossa dönmet panosivat tyttöjen koulutukseen ja turkin kielen opetukseen. Juutalais-

espanjasta luovuttuaan moni dönme päätyi turkin kielen ja kirjallisuuden puolestapuhujiksi, kirjailijoiksi ja journalisteiksi. Dönme-liikkeen edustajilla olikin yllättävän keskeinen rooli Turkin tasavallan kulttuurin ja politiikan kehityksessä: 1900-luvun alkupuolella moni sekularisointeista dönmeistä liittyi nuorturkkilaiseen liikkeeseen vastustaakseen takapajuisena pitämäänsä sulttaania. Osa dönmeistä oli keskeisessä roolissa vuoden 1908 vallankumouksessa, ja muutama teloitettiinkin.

Kasvava turkkilainen nationalismi elätti ajatusta uudesta turkkilaisesta kansalaisesta modernissa valtiossa, jossa jokaisen kansalaisen tulee omaksua nationalistinen ja sekulaari maailmankuva. Dönmet olivat jo pitkään pitäneet identiteettinsä salassa, joten he sujahtivat tähän identiteettiin suhteellisen helposti. Kun turkkilainen identiteetti kuitenkin yhä vahvemmin liitettiin islamiin ja turkkilaiseen etnisyyteen, tilanne kävi niin dönmeille kuin muillekin vähemmistöryhmille tukahduttavaksi. Tarve ”hiljaisuuden taakkaan” eli dönme-identiteetin kätkemiseen paradoksaalisesti vain vahvistui, kun Turkkiä maallistettiin ja yhtenäistettiin. Assimiloituminen valtaväestöön koettiin parhaaksi selviytymiskeinoksi. Virallisesti dönmet ovat muslimeja, joten heidän tarkkaa lukumääräänsä on mahdoton arvioida. Sisman kuitenkin mainitsee, että osa Istanbulin dönme-hautausmaista on yhä toiminnassa, joten liikkeellä on vielä kannattajia. Tämänhetkisen kehityksen valossa dönmien kantama hiljaisuuden taakka tuskin kevenee tulevaisuudessakaan.

Šabbetain synnyttämää messiaanista liikettä ja ideologiaa on tutkittu paljon juutalaisuuden tutkimuksen sisältä ja hepreankielisen lähdeaineiston turvin. Maineikkain tutkimus lienee Gershom Scholemmin mammuttimainen teos *Sabbetai Tsvi* (1973). Sismanin aineistona on sen sijaan runsaasti turkinkielisiä aikalaislähteitä. Teoksen suurimpana ansiona on luodata liikkeen vähem-

män tunnettua modernia historiaa 1800–1900-luvuilla. Upeat mustavalkoiset kuvat dönme-perheistä ja hautakivistä koristavat kirjaa. Sisman onnistuu liittämään dönme-liikkeen osaksi laajempaa uskonnollista, poliittista ja yhteiskunnallista kehitystä Turkissa ja kohtaa pienen ja eksentrisen liikkeen sen omista lähtökohdista käsin. Kiehtova ja tuntemattomaksi jäänyt dönme-kulttuuri saa nyt ansaitsemansa huomion.

RIIKKA TUORI, FIL. TRI

JOHANNA AALTONEN & ELINA VUOLA (TOIM.)
Uskonnon ja sukupuolen risteyksiä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2015. 242 s.

Johanna Ahosen ja Elina Vuolan toimittama *Uskonnon ja sukupuolen risteyksiä* on ajankohtainen, kiinnostava ja ajattelua inspiroiva teos. Sen kymmenessä luvussa tarkastellaan uskonnon ja sukupuolen monisäikeistä suhdetta eri tieteenalojen ja teoriasuuntausten näkökulmasta. Kirjoittajat ovat uskontotieteen, teologian ja sosiaaliantropologian tutkijoita, joita yhdistää feministiseen teoriaperinteeseen kiinnittyvien käsitteiden ja lähestymistapojen hyödyntäminen uskonnontutkimuksessa.

Johdannossa teoksen ensisijaiseksi lukijakunnaksi esitetään sukupuolen ja uskonnon kysymyksistä kiinnostuneet tutkijat ja opiskelijat. Tutkimustyöni teologisen sukupuolentutkimuksen parissa liittyy minut tähän joukkoon. Olen pyrkinyt ottamaan vastaan kirjan takakansitekstissä esitetyn haasteen käydä rohkeaa ja kriittistä keskustelua sukupuolen- ja uskonnontutkimuksesta.

Teos saa johdannossa kaksiosaisen tehtävänmäärittelyyn. Sen tarkoituksena on ensinnäkin esitellä suomalaiselle lukijakunnalle kan-